

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ СКЛАДУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Т. Л. НОВІКОВА

Головним завданням вищої освіти є й залишається становлення висококваліфікованого фахівця, здатного до засвоєння і систематизації знань, самовдосконалення та саморозвитку, набуття необхідних умінь і навичок, такого, який може приймати правильні рішення у складних ситуаціях, має розвинуті комунікативні вміння, вміє аналізувати та коригувати свою діяльність. При цьому важливо будувати всі етапи становлення фахівця з опорою на загальнолюдські й національні пріоритети та цінності, виховувати у душі поваги до культурних надбань інших народів і культур, поваги до особистості як найвищої цінності та невід'ємної частини соціуму.

У умовах суттєвих соціокультурних перетворень в українському суспільстві, трансформацій у військовій політиці держави висуваються підвищені вимоги до характеру військової служби. На сьогодні ціннісні орієнтири вищої школи вимагають переосмислення та вдосконалення базових наукових концепцій, упровадження в практику новітніх теоретичних і прикладних досліджень, використання всього потенціалу навчально-виховних принципів та засобів.

Метою статті є формулювання й оприлюднення розроблених рекомендацій науково-педагогічному складу щодо формування соціокультурних цінностей у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі викладання гуманітарних дисциплін.

Важливе значення для нашого дослідження мають висновки та положення науковців щодо вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців (С. Гончаренко, М. Нецадим, О. Пехота й ін.); ідеї гуманістичного, системного та діяльнісного підходів у фаховій підготовці (А. Алексюк, І. Зязюн, В. Сухомлинський, А. Маслоу); положення про технології навчання у вищій освіті (В. Беспалько, А. Вербицький, І. Дичківська, І. Підласий, Д. Чернілевський); висновки та положення військової педагогіки і психології (О. Барабаншиков, В. Балашов, О. Діденко, Д. Іщенко, М. Нецадим, О. Сафін, О. Тимченко, В. Ягупов). У роботі з визначення дієвих заходів з формування соціокультурних цінностей у майбутніх офіцерів та їх узагальнення ми також керувались положеннями Інструкції з організації, планування та ведення навчально-виховного процесу в НАДПСУ [1] та Інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних сил України і військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України [2].

В Державній прикордонній службі України як певній соціальній системі функціонують норми, цінності, ідеали, вміння, які утворились під впливом загальних соціокультурних інститутів. Особливе місце серед них посідають саме культурні цінності, що їх засвоюють індивіди в процесі соціального розвитку, під час набуття теоретичних та практичних знань, умінь і навичок.

У Концепції гуманітарного й соціального розвитку Збройних сил України метою гуманітарного і соціального розвитку військових фахівців визначено:

утвердження особистості військовослужбовця, працівника Збройних сил як найвищої соціальної цінності, забезпечення його прав та свобод, духовного і фізичного здоров'я, впровадження у військових та трудових колективах взаємовідносин, що базуються на військових статутах, законах, інших нормативно-правових актах, формування світогляду, громадянської позиції військовослужбовців та працівників, найповніше розкриття їхніх здібностей в інтересах гармонійного розвитку громадян-патріотів, високопрофесійних військових спеціалістів, свідомих захисників Батьківщини;

задоволення соціально-економічних потреб та інтересів військовослужбовців, членів їхніх сімей, працівників Збройних сил, а також соціальна і професійна адаптація військовослужбовців та осіб, звільнених зі Збройних сил у запас або у відставку;

морально-психологічне забезпечення бойової і мобілізаційної готовності військ (сил), бойового чергування, бойової служби, оперативної та бойової підготовки, виконання завдань із підтримки миру поза межами України, іншої визначеної законодавством діяльності військових формувань;

створення і вдосконалення засобів, форм і методів гуманітарної роботи серед військовослужбовців [3].

Для організації роботи з формування соціокультурних цінностей необхідно чітко уявляти особливості цього процесу, спрямовувати навчальну діяльність на визначену мету соціалізації курсантів та враховувати можливі негативні фактори.

Розуміння науково-педагогічним і керівним складом сутності й значення соціокультурних цінностей, використання критеріїв та показників їх сформованості в навчально-виховному процесі є важливою передумовою підвищення рівня сформованості соціокультурних цінностей у майбутніх офіцерів Держприкордонслужби.

З огляду на це можна зробити висновок, що цілеспрямоване формування соціокультурних цінностей забезпечується оптимальним поєднанням різних видів діяльності (навчальної, службової), розумінням їх змісту, використанням комплексу дієвих форм і методів, що спрямовані на досягнення позитивного результату. Навчання у ВНЗ передбачає не лише набуття й закріплення професійно необхідних знань, умінь і навичок, але й супроводжується формуванням особистісних якостей, професійних рис характеру, цінностей, інтересів тощо. При цьому слід звернути увагу, що формування соціокультурних цінностей, хоч і обумовлене загальними закономірностями соціалізації (розвитку) особистості, але завжди є індивідуальним, на нього впливають особливості людської психіки та набутий життєвий досвід.

За результатами проведеного експериментального дослідження ми визначили алгоритм упровадження психолого-педагогічних умов формування соціокультурних цінностей при вивченні навчальних дисциплін гуманітарного блоку, що дозволить забезпечити ефективність управління процесом соціалізації особистості курсанта у ВНЗ. З огляду на це, ми пропонуємо командному складу, командирам курсантських підрозділів, науково-педагогічному складу використовувати запропоновані методичні рекомендації для досягнення мети соціалізації майбутніх офіцерів у процесі їхньої професійної підготовки у ВНЗ.

Насамперед, необхідно визначити логічно обумовлену послідовність вивчення тем навчальної дисципліни та організацію проведення занять. Упровадження цієї рекомендації передбачає врахування викладачем системності знань із конкретної навчальної дисципліни і розуміння внутрішніх взаємозв'язків тем, занять та основних категорій. Слід зважати на те, що окреме заняття із передбаченої теми не може забезпечити вирішення всіх завдань навчальної дисципліни, оскільки воно є лише окремою частиною в системі занять. Плануючи навчальний курс або тему, дуже важливо визначити, яке місце в системі навчальної дисципліни займає кожне заняття, яка його дидактична мета, його відповідність навчальним завданням курсу загалом. Саме тому, перш ніж розробляти методики проведення окремих занять, необхідно уточнити тему і мету кожного з них, а також визначити послідовність їх опрацювання.

Важливо визначити чітку дидактичну структуру (змісту) навчальної дисципліни та всіх тем. Навчальний матеріал є педагогічним засобом досягнення навчальних цілей при вивченні гуманітарних дисциплін, який опосередковує умови реального соціального життя. З огляду на це, навчальний матеріал потрібно представити у зручній формі, зміст якого повинен бути пов'язаний із життєвими планами курсантів та розкривати реалії майбутньої діяльності. Відбір і планування навчального матеріалу потребують спеціального дидактичного аналізу його змісту. У підсумку важливо сформулювати основні поняття, закономірності (положення), результати їх використання; подавати навчальний матеріал за конкретною методологією курсу, тобто знання про предмет і метод цієї науки, а також (за необхідності) методологічні знання про наукове поняття, закон, теорію, гіпотезу, схеми опису основних понять і положень курсу тощо.

Слід формулювати цілі навчальної діяльності, розкриваючи її мотиваційну та якісну характеристики. Першочерговим завданням при організації процесу навчання є визначення та перевірка конкретних цілей, спрямованих на досягнення завдань соціалізації курсантів. Принципу єдності сформованих знань, умінь та практичної їх реалізації можна досягти тільки у тому випадку, якщо цілі навчальної діяльності сформульовано через знання і вміння, тобто через види і способи соціальної діяльності, що їх повинні засвоїти майбутні офіцери. Ці види соціальної діяльності потрібно супроводжувати вказівкою на їх мотиваційні та якісні характеристики.

Треба визначити завдання, які передбачають з'ясування і корекцію початкового рівня знань. Для досягнення мети вивчення нового навчального матеріалу викладачам необхідно в'ясувати початковий рівень знань курсантів, який буде відправною точкою для подальших дій. Для визначення початкового рівня слід проаналізувати види соціальної діяльності, що їх виконують майбутні офіцери, їх зміст і структуру. Такий аналіз дозволить виділити необхідні знання, вміння, навички, отримані

курсантами при вивченні попередніх дисциплін, тем, курсів для успішного виконання майбутньої оперативно-службової діяльності. На основі результатів цього аналізу викладач має скласти спеціальні завдання, що містять способи самокорекції і самоконтролю для забезпечення початкового рівня знань.

Необхідно формулювати алгоритми орієнтовних дій для виконання цільових видів діяльності. Після того, як визначено цілі навчання, базовий рівень знань і вмінь, а також підбрано необхідний зміст навчального матеріалу і передбачено послідовність його вивчення, доцільно розпочинати організацію процесу засвоєння знань. Для ефективного засвоєння цільових видів діяльності майбутніх офіцерів навчальний матеріал потрібно перетворювати в систему необхідних рекомендацій та орієнтирів. З цього моменту курсанти отримують можливість орієнтуватись на виконання конкретних дій, а викладач – цілеспрямовано управляти процесом та вносити корективи. В процесі такої діяльності забезпечується єдність знань і вмінь, знань та переконань, інтеграція в самому процесі навчання.

Важливо створити відповідну систему завдань з метою опанування цільовими видами пізнавальної і соціальної діяльності. Під завданням розуміється сформульована проблемна ситуація, для вирішення якої слід організувати активну навчально-пізнавальну діяльність. Завдання слід скласти таким чином, щоб вони унеможливили спрощений підхід до змісту навчального матеріалу, проте реально формували соціальне мислення курсантів.

Викладачам і керівному складу слід чітко усвідомлювати, що кінцевою метою навчальної діяльності курсантів є формування вмінь вирішувати соціальні завдання, знаходити компроміс у різних життєвих ситуаціях. З огляду на це, основні види діяльності курсантів на заняттях повинні бути спрямовані на вирішення дидактичних завдань, які відображають реальний стан відносин у суспільстві та професійній діяльності. При цьому пропонується використовувати комплекс різних форм і методів організації проведення занять: вирішення ситуаційних завдань, дискусії, рольові ігри, тренінги, мозковий штурм тощо.

Необхідно сприяти складанню індивідуального плану навчальної діяльності кожного курсанта. В зазначеному плані потрібно враховувати психолого-педагогічні закономірності процесу засвоєння системи професійних знань. Він має містити такі основні етапи:

формування інтересу до навчальної дисципліни, процесу пізнання і з'ясування мети навчальної діяльності;

початкове засвоєння курсантом цільової діяльності з використанням завдань-моделей;

засвоєння змісту майбутньої діяльності на основі практичних дій;

перехід до самостійної діяльності;

остаточне відпрацювання необхідних навичок.

Щоб скласти план навчальної роботи, який містить зазначені етапи, необхідно визначити: які конкретно завдання, в якому обсязі повинен вирішувати курсант на кожному етапі; на які зразки діяльності він буде орієнтуватись; у яких умовах повинен проходити кожен етап і в яких формах аудиторних і позааудиторних занять його можна реалізувати.

Важливо передбачати вибір оптимальних організаційних форм проведення аудиторних занять та самостійної підготовки курсантів. Впровадження стандартів гуманітарної освіти у ВНЗ поставила перед практиками завдання введення складних цільових форм занять інтеграційного типу: творчих, колективних – за характером діяльності; гуманітарних – за спрямованістю; фундаментальних – за своїм змістом; соціалізуючих – з орієнтацією на кінцеві результати.

Слід ураховувати, що кожне навчальне заняття – це єдина педагогічна система, для якої характерні педагогічна цілісність, внутрішнє логічне поєднання окремих частин, взаємообумовлена діяльність викладача і курсанта, наявність між ними зворотного зв'язку.

При виборі форми заняття необхідно використовувати наявну інформацію про оптимальні за даних умов дидактичні системи й засоби їх реалізації в навчальному процесі, наявність програмної документації та методичних матеріалів, основної та додаткової літератури, технічних засобів навчання тощо. В сучасних умовах модернізації навчального процесу слід відходити від пасивності сприйняття навчального матеріалу.

Слід виважено підходити до розробки й застосування завдань поточного та підсумкового контролю знань й умінь. Для того, щоб забезпечити контроль і корекцію процесу й результатів навчальної діяльності, викладачеві необхідно володіти навичками складання контрольних завдань, за результатами виконання яких можна було б зробити висновки про ступінь оволодіння навчальним

матеріалом та вносити необхідні корективи у цей процес. Для складання таких завдань можна використати тестову методику оцінки знань, яка передбачає створення адекватних завдань і еталонів їх вирішення. Однак тестові завдання слід застосовувати в комплексі з традиційними методами й формами контролю.

Необхідно проявляти ініціативу щодо внесення змін у навчальні плани, робочі навчальні програми, систематично проводити аналіз підручників, навчально-методичних посібників. Можна констатувати, що навчальні плани – це нормативні документи, які обумовлюють узагальнений алгоритм професійної підготовки курсантів за відповідним напрямом підготовки, на основі якого визначається навчальна діяльність і викладачів, і курсантів. З огляду на це, успішність навчальної діяльності залежить від повноти та якості реалізації окремих її елементів, досягнення визначених функцій, зокрема функції соціалізації.

Підручник (навчальний посібник) полегшує процес ознайомлення з новим навчальним матеріалом, забезпечує взаємодію сфер викладання, засвоєння знань і керівництва цим процесом. Саме тому з метою ефективної реалізації функції соціалізації при вивченні гуманітарних дисциплін підручники та навчальні посібники повинні відповідати ряду вимог: забезпечувати змістовне наповнення навчальним матеріалом, активну пізнавальну діяльність курсанта, розвиток його соціального мислення, формування творчих здібностей, розуміння особливостей майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, урахування цих рекомендацій дозволить удосконалити систему професійної підготовки майбутніх офіцерів, спрогнозувати можливі проблемні моменти в організації навчального процесу, забезпечити ефективність соціалізації курсантів у ВНЗ, а також сприятиме формуванню соціокультурних цінностей при викладанні гуманітарних дисциплін.

Список використаної літератури

1. Інструкція з організації, планування та ведення навчально-виховного процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2003. – 181 с.
2. Про затвердження інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України : Наказ М-ва оборони України та М-ва освіти і науки України 04 трав. 2005 р. № 221/291.
3. Концепція гуманітарного та соціального розвитку в Збройних Силах України : Указ Президента України 12 січня 2004 року № № 28/2004.

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент О. В. Діденко.